

Tereza Ganza-Aras, POLITIKA "NOVOG KURSA" DALMATINSKIH PRAVAŠA OKO SUPILA I TRUMBIĆA,
Matica hrvatska, Split 1992, 398 str.

Da knjige - kao i ljudi - mogu imati čudnu sudbinu, još jednom se pokazalo na primjeru prof. dr. Tereze Ganza-Aras i njene doktorske disertacije - POLITIKA "NOVOG KURSA" DALMATINSKIH PRAVAŠA OKO SUPILA I TRUMBIĆA - koja se, nakon dugih i mučnih godina iščekivanja, krajem godine 1992. pojavila iz tiska u izdanju Matice hrvatske u Splitu. Radi se o izuzetno vrijednom djelu iz novije povijesti Dalmacije, koje je popunilo značajnu prazninu u dalmatinskoj i općehrvatskoj historiografiji na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Rukopis je dovršen davne 1974. godine, obranjen kao doktorska disertacija na Filozofskom fakultetu u Zadru godine 1977. i zatim, nakon definitivnog sloma hrvatskog proljeća i progona koji su uslijedili, stavljen na index, da bi se, čudne li sudbine, poslije raspada komunističkog sustava i ponovnog rađanja hrvatske države, prošle jejseni pojavio iz tiska. Time je, nadajmo se, nanesena nepravda - koju papir lako trpi, ali čovjek teško podnosi i ne zaboravlja - bar donekele ispravljena i ublažena.

Knjiga je pisana na temelju izvorne arhivske građe, koja se uglavnom čuva u hrvatskim arhivima i bibliotekama, i onovremenih rezultata historijske znanosti; pisana je na suvremen način, jednim zanimljivim, živim i korektnim hrvatskim jezikom, tako da običan čitatelj i ne primjećuje da je bila na dugogodišnjem prisilnom čekanju. Tehnički je dobro uređena i opremljena, iako ima dosta sitnih tiskarskih pogrešaka, što se boljem i pažljivijem korekturom izdavača moglo izbjeći.

Knjiga ima uvod, trinaest poglavlja i zaključak; zatim su navedeni izvori i literatura, te ilustracije, kazala, bilješka o piscu i sadržaj, ukupno 398 stranica, što je sve skupa čini potpunijim i opsežnijim djelom.

U uvodnom dijelu autorica se znalački i kritički osvrće na hrvatsku historiografiju koja obrađuje politiku novog kursa u Hrvatskoj i Dalmaciji do vremena kada je rukopis nastao. To je učinjeno izuzetno dobro, međutim bilo bi još bolje da su kritički obrađeni i najnoviji rezultati historijske znanosti o problematici novog kursa, koji su autorici dobro poznati. Nakon "Uvoda" slijedi prvo poglavlje - "Društveni i gospodarski preduvjeti" (27-82) - u kojem je obrađena socijalna podloga politike novog kursa, podvojenost interesa u redovima građanske klase i ekonomska uvjetovanost novog kursa. To poglavlje završava "Zaključkom" u kojem se pretežito govori o vinskoj klauzuli u trgovačkom ugovoru Austro-Ugar-

ske Monarhije s Italijom. U drugom poglavlju, "Političke grupacije hrvatskog građanstva" (83-102), govori se o Hrvatskoj narodnoj stranci, koja se potkraj 19. stoljeća našla u rasulu, i Stranci prava, koja je bila u usponu. U trećem poglavlju, "Položaj Dalmacije u vanjskoj politici Austro-Ugarske i susjednih država" (103-118), autorica piše o bečkoj politici prema Balkanu, obrazlažući posebice položaj Dalmacije u političkim igrama velikih sila, mađarsku propagandu, talijanski irendentizam u Dalmaciji i širenje velikerspstva.

U četvrtom poglavlju "Unutrašnja politika bečke vlade i njezin odraz u dalmaciji" (119-138), raspravlja se o unutrašnjoj politici, o pokušaju sve veće centralizacije, germanizacije i uvlačenja njemačkog jezika u upravu, sudstvo i školstvo u Dalmaciji, te otporu pravaša takvim i sličnim nastojanjima. U petom poglavlju, "Političke grupacije srpskog i talijanskog građanstva" (139-156), govori se o Autonomaškoj stranci, koja se od godine 1898. naziva Talijanskom strankom, jer je staro autonomaštvo izgubilo svaki smisao, te Srpskoj narodnoj stranci na Primorju i grupacijama unutar nje. U šestom poglavlju, "Prvi pokušaj hrvatsko-srpsko-talijanske suradnje" (157-166), raspravlja se o prvim koracima zbližavanja i suradnje narodnjaka i pravaša godine 1902. sa Srpskom i Talijanskom strankom. U tom pravcu, pored narodnjaka koji su uvijek bili za suradnju, najviše je radio u Dalmatinskom saboru Josip Smodlaka. U sedmom poglavlju, "Politička atmosfera u Evropi, na Balkanu i u Monarhiji na pragu 20. st." (167-174), autorica sažeto opisuje politiku velikih sila u Europi i na Balkanu, govoreći osobito o učvršćivanju i prodoru Austro-Ugarske i Njemačke na Balkan i preko njega dalje na Bliski istok.

U osmom poglavlju, pod naslovom "Prvi koraci novog kursa" (175-204), govori se o akutnoj krizi dualizma, solidariziranju s nemirima u Banskoj Hrvatskoj godine 1903, o pokušaju interveniranja dalmatinskih zastupnika kod kralja, o obraćanju evropskoj javnosti i prvim planiranim koracima novog kursa; traže se saveznici izvan Monarhije, vodi se jaka propagandna aktivnost, održavaju se demonstracije u Dalmaciji u ljeto 1903. i prikuplja materijana pomoć, razvija veći stupanj suradnje između stranaka i stvara materijalna osnovica za življu političku aktivnost u pravcu kreiranja politike novog kursa. U devetom poglavlju, "Sabor 1903" (205-224), detaljno se obrađuje zasjedanje Dalmatinskog sabora krajem te godine, koje je proteklo u znaku sve oštrije kritike prema bečkoj politici i vladavini u Dalmaciji. Naravno, u svemu tome, te u poticanju i kreiranju politike novog kursa, prednjačili su mladi dalmatinski pravaši, osobito Trumbić i Smodlaka u Saboru, a Supilo izvan njega. Oni prvenstveno traže oslonac na vlastite snage, ali ne zanemaruju ni sve druge potencijalne saveznike u borbi protiv Beča koji je, kao oličenje sveg zla, stajao na putu ujedinjenja hrvatskih zemalja i stvaranju samostalne hrvatske države, tog vjekovnog sna svih Hrvata. U govorima pravaških

zastupnika u Dalmatinskom saboru godine 1903. uglavnom dominira ono što povezuje, zbližava i spaja, primjerice zajednička borba protiv bečke centralizacije, germanizacije i politike Drang nach Osten, a zanemaruje se i svjesno potiskuje u drugi plan sva ona stara stranačka neslaganja. Zapravo, zagovara se sloga svih političkih snaga u borbi protiv Beča za ujedinjenje hrvatskih zemalja, a time je novi kurs već na djelu.

U desetom poglavlju, "Novi kurs nakon Sabora 1903." (225-276), govori se o reakciji austrijskih vlasti, neuspjelom pokušaju organiziranja skupštinskog pokreta, pokretanju glasila novog kursa, Smodlakinom privremenom povlačenju iz politike, napretku u hrvatsko-srpskim odnosima, neuspjelom pokušaju da se pridobiju autonomaši, otporu germanizacije, aferi Handel i brojnim aktivnostima nositelja politike novog kursa izvan Dalmacije.

U jedanaestom poglavlju pod naslovom "Stvaranje novih političkih grupacija i njihovi odnosi" (277-292), autorica piše o fuziji dalmatinskih pravaša i narodnjaka u Hrvatsku stranku, o Prodanovoj Čistoj stranci prava i njenu otporu, Smodlakinoj Demokratskoj stranci, pogoršavanju hrvatsko-srpskih odnosa u Dalmaciji, te kolebanju Srpske i Talijanske stranke u odnosu na aktivniju politiku novog kursa.

U dvanaestom poglavlju, "Idejno-politička suradnja u vezi s vrhuncom krize dualizma" (293-338), raspravlja se o vrhuncu dualističke krize, izazvane borbom mađarske koalicije za personalnu uniju, odnosno samostalnu mađarsku državu, o Riječkoj i Zadarskoj rezoluciji 1905, te o stavovima Talijanske i Srpske stranke u vezi s tim.

I, u trinaestom, završnom poglavlju, "Početak sloma novog kursa" (339-350), govori se o neuspjehu u okupljanju hrvatskih građanskih političkih snaga i podršci širih slojeva politici novog kursa.

Na kraju slijedi interesantan Zaključak (351-365) na hrvatskom i njemačkom jeziku u kojem se u obliku kratke sinteze sažeto iznosi sama bit djela i daje najbolji odgovor na pitanja što je to politika novog kursa? "Novi kurs je" - piše autorica - "politika srednjeg sloja dalmatinskog društva na prijelazu 19. u 20. st. s težištem na poduzetničkom dijelu sitnog građanstva. Nastala je u određenim prilikama kao reakcija, s jedne strane, na ponovni jaki pokušaj centralizacije i provođenja germanizacije bečke vlade i dotadašnje hrvatske neefikasne politike u Dalmaciji, nesposobne da se tome odupre, te, s druge strane, kao težnja spomenutog sloja da, koristeći nepovoljnu situaciju za bečku vlast i Monarhiju u cjelini zbog krize u koju je upao dulistički državni sustav, pokuša izboriti uspostavu formalno priznate ali stvarno nepostojeće hrvatske državnosti u granicama i omjeru koji će biti moguć ovisno o unutrašnjim i vanjskim okolnostima

Marjan DIKLIC